

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

48

1961

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; Drs. O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

DE EERSTE MUNTSLAG TE DUURSTEDÉ

door

Prof. dr. A. N. Zadoks - Josephus Jitta

De duisternis, die de vroege Middeleeuwen zo lang voor ons verborgen heeft gehouden, begint de laatste jaren op te trekken. Spectaculaire opgravingen — wij denken b.v. aan Rhenen en aan Maastricht — hebben hun licht doen schijnen over de periode van de Volksverhuizing en de eerste consolidatie, vóór het optreden van de Karolingers. Minder opzienbarende ontdekkingen, die echter in onderling verband even belangrijk zijn, hebben ertoe bijgedragen, dat langzamerhand een beeld ontstond, sterk afwijkend van de traditionele voorstelling. Duidelijk blijkt ons land geen armelijk en „achtergebleven” gebied te zijn geweest, maar integendeel een actief en welvarend lid van de Westeuropese gemeenschap, die in die dagen aan het ontstaan was. Ja, men zou kunnen zeggen, dat toentertijd de basis werd gelegd voor de positie, die Nederland in Europa in komende tijden in zou nemen.

Tot deze belangrijke ontdekkingen behoren ook de talrijke munt- en schatvondsten, gedeeltelijk van recente datum, gedeeltelijk her-ontdekt of nu eerst naar waarde geschat¹. Zij tonen ons het duidelijkst de relaties van ons land met de buitenwereld, hun ontstaan en groei en hun intensiviteit. De vorderingen, die de vroeg-middeleeuwse numismatiek de laatste jaren heeft gemaakt, blijken voor onze geschiedenis wel zeer vruchtbaar te zijn. Het onderzoek is nog niet ver genoeg gevorderd — evenmin als op archeologisch gebied — om allerwegen positieve conclusies te kunnen trekken. Maar de grote lijnen worden zichtbaar, de problemen tekenen zich duidelijk af en vooral, vele vooroordelen en misverstanden kunnen uit de weg geruimd.

Niet altijd heeft men er zich genoeg rekenschap van gegeven, dat in die dagen nog geen Nederland bestond. Integendeel, ons land werd door de grote rivieren, die van oost naar west stromen, in twee delen gescheiden. Deze scheiding werd in Romeinse tijd nog verscherpt door het feit, dat langs de Rijn — die toen nog bij Katwijk in zee kwam — de versterkte rijksgrens, de zgn. limes, liep; het zuiden behoorde tot het Romeinse rijk,

het noorden tot het vrije Germanië. Ook toen de Romeinen zich kort na 400 van de Rijn grens hadden teruggetrokken, bleef de scheiding voortbestaan. Noorden en zuiden behoorden tot geheel verschillende werelden; zij hadden met elkaar minder contact dan elk van hen met de omringende gebieden. Men kan dan ook slechts in internationaal verband tot een juist begrip komen van de vroegste muntslag en geldcirculatie hier te lande en tot de opbouw van een redelijke chronologie. Het is dan ook zeer verheugend, dat de belangstelling van buitenlandse zijde opnieuw is ontwaakt. In de 19e eeuw hadden een Jansen, Dirks, Rethaan Macaré deze gewekt; na 1900 had Marie de Man haar gaande gehouden; daarna was zij ingesluimerd. Tot dit herleven heeft zeker Boeles' standaardwerk over Friesland², waarin aan de talrijke aldaar gevonden munten zeer veel aandacht wordt besteed, in belangrijke mate bijgedragen. Niet alleen van Franse zijde — wij wijzen op de belangrijke publicaties van Lafaurie³ — maar ook van Engelse en Duitse kant worden heden ten dage de Nederlandse muntvondsten zorgvuldig bestudeerd en in groter verband behandeld.

Evenmin realiseert men zich steeds voldoende dat het geografisch aspect van ons land grondig is veranderd. De kustlijn verliep in die dagen veelal anders. De Middellzee drong diep de provincie Friesland in. In de Vechtstreek liep een belangrijke waterweg van de grote rivieren naar de Zuiderzee. Ook op dit gebied moet nog veel worden onderzocht. Het bodemonderzoek, dat reeds vele resultaten heeft opgeleverd, kan belangrijke verheldering brengen in het inzicht in de loop der handelswegen.

Al te veel neigt men ertoe in de vroegste middeleeuwen de begrippen toe te passen, die bekend zijn uit de meer vertrouwde Romeinse en Karolingische periode. Deze beide tijdperken kenden een sterk centraal gezag, al was dit in het eerste geval aan het tanen, in het laatste juist in opkomst. En centraal gezag gaat meestal gepaard met een min of meer straf georganiseerd muntwezen, ja, is daar een eerste vereiste voor. Dit ontbrak in onze periode ten enenmale. De Merovingische koningen waren meer stamhoofden dan regenten. Van hun onderdanen eisten zij krijgsveld en belasting; aan hun welzijn lieten zij zich bitter weinig gelegen liggen. Het muntwezen interesseerde hen noch van politiek, noch van economisch standpunt. Als zij munten nodig hadden, lieten zij hen slaan, evenals andere instanties en ook particulieren deden. Theudebert (534—548) die tijdens zijn verblijf in Italië het laat-Romeinse en Byzantijnse systeem had leren kennen, toont enig begrip voor de politieke propaganda, die van munten uit kan gaan, als hij voor het eerst zijn eigen beeltenis op de munt zet⁴. Onder Dagobert tracht de H. Eligius (1e helft 7e eeuw) even

enige ordening te brengen in het muntwezen. Maar het blijft bij enkele pogingen. Als wij dan gemakshalve toch van Merovingische munten spreken, dan is daarmee slechts een tijdsaanduiding bedoeld: als begrip is het geenszins gelijkwaardig met Romeins, Byzantijns of Karolingisch.

De veelal gebruikelijke termen: muntplaats, munthuis, muntmeester zijn dan ook misleidend. De eerste twee doen denken aan een officiële instelling van hogerhand, de laatste aan een officiële ambtenaar. Maar daarvan was toentertijd geen sprake. Het particulier initiatief had ingegrepen, waar de overheid faalde in de behoefte aan munten te voorzien. Dit was geen novum. Afgezien nog van een korte periode in de vroege keizertijd, waren in de 3e eeuw in Gallië vele „barbaarse imitaties” vervaardigd, die door de Romeinse overheid oogluikend werden toegelaten. Ditzelfde herhaalde zich in het midden van de 4e eeuw. En in de provincie Britannia werden „barbaarse radiati” in grote hoeveelheden geslagen⁵. Deze „barbaarse imitaties” beperkten zich op de duur niet tot — koperen — pasmunt, maar strekten zich ook over „groot geld” uit. Al in de 5e eeuw treffen wij hier en daar nabootsingen van goudstukken aan. Tegen 575 is haast van officiële aanmuntning sprake als in de Z. Gallische steden de zgn. pseudo-keizerlijke gouden munten worden geslagen, die de officiële Byzantijnse imiteren⁶. Weldra krijgen deze het kenteken van de stad waar zij zijn geslagen; ook wordt de keizersnaam wel door die van de stad vervangen. Het laatste is het geval met de hier te lande, te Nijmegen en te Tiel, geslagen goudstukken, die in de tegen 600 gedateerde vondst van Escharen worden aangetroffen⁷. Van officiële munthuizen en muntplaatsen is daarbij geen sprake.

Het eerherstel van deze onmiddellijk na de vondst in 1897 ten onrechte verdacht gemaakte munten danken wij Lafaurie. Zijn hypothese van een van Nijmegen afhankelijk „Magnovicus” en zijn bewering als zou ook Tiel van Nijmegen afhankelijk zijn, zijn o.i. weinig overtuigend.

Blijkbaar voldeed deze anonimiteit, waarbij dus eigenlijk niemand de verantwoordelijkheid op zich nam, al spoedig niet. In plaats van de pseudo-keizerlijke goudstukken treden nu de door de monetarii gesigneerde munten op. Ondertussen had het steeds intensiever geldverkeer de behoefte doen ontstaan aan meer munten en dan van kleiner denominatie. Zo verdrong de triens ($1/3$ solidus = ca 1,5 g), die eerst naast de solidus (4,55 g) in gebruik kwam, deze geheel en al. Op de voorzijde dragen de trientes een kop, vage reminiscentie aan de keizerlijke beeldenaar, met de plaatsnaam in omschrift; op de keerzijde een kenteken (veelal een kruis in een of andere vorm), waaromheen de naam van de monetarius staat met de toevoeging MON.

Deze monetarii waren geen officiële ambtenaren, maar particulieren: te goeder naam en faam bekendstaande goudsmeden, tevens bankiers⁸. Zij vormden een interlocale, ja internationale gemeenschap en kenden elkaar, althans bij naam en reputatie. De munten waarvan zij gewicht en gehalte met hun stempel garandeerden, werden door hun collega's in andere steden in goed vertrouwen aangenomen. De reizende kooplieden konden met de munten van de monetarii overal terecht. Zij leverden waarschijnlijk voor hun vertrek bij de plaatselijke monetarius goud of juwelen in. Het is bekend, dat ook in de latere middeleeuwen de goudsmid kostbaarheden in bewaring krijgt, hetzij als deposito of in onderpand. Deze monetarii waren lieden van aanzien, die het in de maatschappij ver konden brengen. Het voorbeeld bij uitstek is de H. Eligius, die, toen zijn vader zijn uitzonderlijke begaafdheid beseftte, bij de goudsmid Abbo in de leer werd gedaan⁹. Hij kreeg van de koning en anderen vele opdrachten voor kerkelijk gerei, hij sloeg munten¹⁰, hij poogde het muntwezen te ordenen en slaagde er zeker in de artistieke kwaliteit te verbeteren en eindigde ten slotte zijn succesvolle carrière als bisschop van Noyon. De monetarii — wij laten de term opzettelijk onvertaald om verdere misverstanden te voorkomen — waren zelf aansprakelijk voor de door hen geslagen, gesigeneerde en daarmee gegarandeerde munten, niet de overheid van de stad waar zij gevestigd waren. Zo zijn Elsevier en Amsterdam onverbrekkelijk verbonden, zonder dat de Elseviers officiële stadsuitgaven zijn!

De munten leren ons dat hier te lande leden van dit machtig gilde gevestigd waren te Maastricht (Triecto) en — iets later — te Duurstede (Dorestad)¹¹. Deze beide plaatsen waren dus blijkbaar vestigingen van meer dan lokaal belang. Op de vragen hoe? waarom? wanneer? kan slechts een algemene beschouwing van de situatie in West-Europa antwoord geven.

Omstreeks 550 begint in West-Europa een periode van consolidatie na de troebelen van de Volksverhuizing, de invallen der Germaanse stammen van buiten het Romeinse rijk. De inval van de Longobarden in Noord-Italië in 568 dreigt nog even het moeizaam verworven evenwicht te verstoren. Ook het huidige Nederland was door de Volksverhuizing niet onberoerd gebleven. Omstreeks 260 trokken de Franken¹², een federatie van verscheidene stammen, bij Nijmegen ons land binnen, vestigden zich in Schelde- en Waal-gebied, misschien ook aan de IJssel en, in de 4e eeuw, in Midden-Brabant. Vandaar trokken zij naar het zuiden. Hun eerste koning van meer dan locale betekenis, Childerik (481) resideerde in Doornik. Zijn opvolgers veroverden heel Gallië tot de Loire en over-

wonnen verschillende stammen in aangrenzende gebieden, als laatste de Bourgondiërs. De Franken traden nu min of meer op als erfgenamen der Romeinen. De in Gallië gevestigde bevolking aanvaardde hun gezag, de bewoners van het vrije Germanië zagen tegen hen op met afgunstige bewondering. Evenals de Romeinen richtten de Franken zich naar het zuiden, naar de Middellandse zee; zij waren echter — trouwens evenals hun voorgangers — echte „landrotten”, geen zeevaarders. Maar omstreeks 550 verschuift het economisch zwaartepunt geleidelijk naar het noorden en valt het accent meer op de Noordzee — door de omwonenden druk bevangen — dan op de Middellandse zee¹³.

De landen aan de Noordzee hadden op eigen wijze aan de Volksverhuizing deelgenomen. Hier zien wij de trek der zgn. Angelsaksen — ook een federatie van verscheidene Germaanse stammen —, die van Scandinavië en N.W. Duitsland via onze noordelijke provincies naar Engeland togen¹⁴. De netelige kwesties of daarbij hier te lande sprake was van door- of langstrekken, van vreedzame vestiging of verovering, van grote aantallen of kleine groepjes, kunnen wij gevoegelijk in het midden laten. Genoeg zij hier te constateren, dat in de 5e eeuw nauw contact tot stand kwam tussen de Scandinavische Noordzee-kust, N.W.-Duitsland, Friesland en Engeland. Een oude band werd hiermede hersteld die in de loop der tijden was verbroken o.a. door de Romeinse verovering van Britannia. Een Noordzeegebied begint zich nu af te tekenen, dat ééns een sterke economische en culturele eenheid vormen zal.

Al omstreeks 550 doet dit Noordzeegebied zich zo sterk gelden, dat, zoals wij al zeiden, het economisch zwaartepunt van het Frankische rijk noordwaarts verschuift. Aan het Kanaal wordt Quentovic gesticht; vandaar ontstaat een rechtstreekse, zeer levendige verbinding met Engeland, met name Kent. Een belangrijke factor was zeker het feit, dat Scandinavië door de invallen van Avaren en Slaven in het Donaugebied werd afgesneden van het Oostromeinse rijk, waarmede het langs Donau en Weichsel een levendig verkeer had onderhouden¹⁵. In plaats van op Centraal Europa richt dit rijke gebied zich nu op West Europa; het keert zich van de Oostzee naar de Noordzee toe. Door zijn geografische ligging, door zijn contacten met het overige Noordzeegebied was Friesland als het ware voorbestemd voor de transitohandel tussen noord en zuid. Van de nauwe relaties met en de invloed van Scandinavië direct na 550 getuigen onder meer de muntvondst van Midlum¹⁶ en het oudste deel van de schat van Wieuwerd¹⁷.

Langs welke wegen deze transitohandel ging, wijzen de muntvondsten aan. Het verkeer ging toentertijd te water. De Romeinse wegen waren

in onbruik en verval geraakt, nu van geen centrale organisatie meer sprake was. Het toenemend verkeer te water bracht mede, dat de grote rivieren allengs meer verbindingsweg dan scheiding werden en dat — via de Vecht — de verbinding tussen zuiden en noorden van ons land gemakkelijker werd.

Daar was ten eerste, van 550 af, een verbinding overzee. Daarvan spreekt de muntvondst van Velsen, tegen 575 gedateerd¹⁸. Hij bevat 16 grote en kleine goudstukken (solidi en trientes), waaronder een uit Nantes afkomstige triens. Nantes was aan de mond van de Loire gelegen en behoorde eigenlijk tot Aquitanië, waar nauwelijks van Frankische invloed sprake was: zijn bewoners waren, in tegenstelling tot de Franken, grote zeevaarders. Velsen lag in de 6e eeuw aan zee en had via het IJ met Vecht en Rijn verbinding¹⁹. Munten uit het midden en het derde kwart van de 6e eeuw vinden wij in vrij groten getale in Domburg²⁰, enige zijn aan de Rijnmond²¹ en op Texel²² en vele in Friesland gevonden²³. Wij kunnen de zeeweg langs onze kust dus ongeveer wel reconstrueren; natuurlijk was er slechts van kustvaart sprake: al deze plaatsen liggen dan ook op ongeveer een dagreis van elkaar. Aan de reconstructie van deze zeeweg langs de Franse kust willen wij ons niet wagen, al mogen wij zeker aannemen, dat Quentovic een der aanlegplaatsen was. Omstreeks 590 leggen de Baskische invallen alle activiteit in Aquitanië lam en komt aan deze verbinding overzee een einde.

Van oudsher was de weg langs de Rijn de voornaamste verbinding met het zuiden: deze leidde via de Alpen-passen naar en van Italië. De overerving van Noord-Italië door de Longobarden, in 568, sneed deze echter af. In de vondst van Escharen²⁴, tegen 600 gedateerd, getuigen munten, geslagen in Keulen, Bonn, Nijmegen en Tiel nog van deze oude Rijnweg, die blijkbaar langs de Waal werd voortgezet. Maar deze zelfde vondst bevat toch vooral trientes uit de Provence, verschillende Gallische steden en de Maasvallei: bij de laatste is één triens, door de monetarius Chagnomiris te Maastricht geslagen. De eerste groep wordt mede o.a. door het voorkomen van solidi als ouder gekenmerkt dan de tweede, die het in gebruik nemen aantoont van een nieuwe weg van zuid naar noord en vice versa.

Nu de inval der Longobarden in Noord-Italië de oude verbinding met het Zuiden langs de Rijn en over de Alpen-passen onmogelijk had gemaakt, werd een nieuwe gezocht. Het verkeer tussen Zuid- en West-Europa ging voortaan via het aan de Middellandse Zee gelegen Marseille en vandaar langs de Rhône en Saône²⁵. Naar het noorden werd deze weg voortgezet langs de Maas. In het Maasdal komt een rij van steden

op, een 30-tal km — toentertijd een dagreis — van elkaar²⁶: Verdun, Dinant, Namen, Hoi en, als noordelijk bruggehoofd, Maastricht. Maastricht was reeds in laat-Romeinse tijd een belangrijke vestiging, daar hier de grote weg Keulen-Bavai-Boulogne de Maas kruiste. Het werd echter nog steeds door Tongeren overschaduwd, dat het middelpunt was van de Romeinse administratie van het omringend gewest. Toen echter, na de Frankische veroveringen, de wegen in verval raakten en de rivieren de voornaamste verkeersaderen werden, overvleugelde Maastricht zijn oude rivaal. In 585 verplaatst de bisschop zijn zetel van Tongeren naar Maastricht, hetgeen wel als een officiële erkenning mag gelden. Met de kooplieden die zich in de Maassteden vestigden en allengs steeds meer noordwaarts togen, kwamen ook de monetarii om als hun bankiers te fungeren en om de munten te slaan die voor de handel nodig waren. Wij zien hen ook komen in Maastricht en kunnen vaak hun herkomst of relaties herkennen aan hun stijl: Chagnomiris uit Namen, Thrasemundus uit Verdun, Domaricus uit Hoi, Madelinus uit Dinant²⁷. Nog veel meer namen zijn ons bekend: zij werken naast of na elkaar: Chagnomiris zal de eerste zijn, Adelbertus een der laatsten. Ansoaldus is ouder dan Thrasemundus, zoals blijkt niet alleen uit de stijl van hun munten, maar ook uit het door Lafaurie geconstateerde gebruik door Thrasemundus van een — bijgewerkte — stempel van Ansoaldus²⁸. Gezien de vele munten met de naam TRIECTO die nog bestaan, moet daar ter stede een grote bedrijvigheid zijn geweest, temeer daar de bloei der Maassteden van zeer beperkte tijdsduur was.

Immers, toen de Longobarden in 606 met het Byzantijnse rijk tot een vergelijk waren gekomen, herstelde zich spoedig de oude Rijnweg. In 630 gaat het hele verkeer met het zuiden weer langs de Rijn en is de rol van Marseille uitgespeeld. Invallen en veroveringen in het oosten, die de aanvoer uit Syrië en Egypte afsnijden, hebben daartoe bijgedragen. De Maassteden dalen mede in aanzien: Maastricht verliest zijn bevoorrechte positie: de bisschop verlaat de stad. Deze verandering brengt mede dat het Noordzeegebied geheel onafhankelijk wordt van het Frankische rijk, zowel economisch als cultureel. De grote handelsweg, waarlangs ook de cultuur- en kunststromingen gaan, doorkruist Frankrijk niet meer, maar gaat eromheen; ook het verkeer met Engeland gaat nu in hoofdzaak langs de Rijn, niet meer via Quentovic²⁹.

De vondst van Nietap (Dr.)³⁰ bevat één solidus van de Byzantijnse keizers Heraclius en Heraclius Constantinus tussen 613 en 630 en 24 trientes (+ een zilveren kern van een valse triens), waarbij slechts één uit Maastricht, daarentegen 11 Friese imitaties (type - Dronrijp) en één uit Mainz.

Bij de vondst van Dronrijp³¹ daarentegen, die 645/650 wordt gedateerd, zijn meer dan de helft van de 45 trientes uit Mainz en andere Midden-Rijnsteden afkomstig of Friese imitaties daarvan; één is uit Maastricht, vijf zijn van het type - Dronrijp, twee zijn ten name van Madelinus-Dorestat.

En daarmee is Duurstede in het gezichtsveld getreden, Duurstede, dat zijn opkomst dankte aan het weder in gebruiknemen van de Rijnweg, daar het als het ware aan een driesprong was gelegen. Hier kwamen de wegen naar het zuiden, naar Engeland via Katwijk of Domburg en langs de Vecht naar het noorden bij elkaar. Het is dan ook begrijpelijk, dat ondernemende monetarii die de achteruitgang van Maastricht beseften, zich hier vestigden. Rimoaldus en — waarschijnlijk wat later — Madelinus gaan daar soortgelijke munten slaan als in Maastricht, nu echter met de naam Dorestat op de voorzijde. De snelle opkomst van Duurstede maakte deze vestiging — wij zijn geneigd eerder aan een factorij dan aan een stad te denken — tot een twistappel tussen de Franken die zich straffer begonnen te organiseren, en de Friezen. Omstreeks 650, naar alle waarschijnlijkheid, kwam Duurstede in Friese handen: de zuidelijke monetarii trokken zich terug. Maar ondertussen hadden de munten van Madelinus zulk een prestige verworven, dat in zijn naam en naar zijn voorbeeld nog steeds munten werden geslagen. Talloos zijn de pseudo-Madelinus-munten, steeds meer van het voorbeeld afwijkend, en in steeds barbaarsere stijl.

Opmerkelijk klein is daarentegen het aantal echte Madelinus-munten, zowel absoluut (er zijn er tot nu toe 3 bekend³²) als relatief in vergelijking met de Maastrichtse, ook als men de korte tijd van vestiging in aanmerking neemt. Vooralsnog is hiervoor geen verklaring. Zijn er vele versmolten om zich, vermengd met het nieuwe metaal, zilver, als het ware te vermenigvuldigen? Of zijn juist vele „in een kous gestopt” uit wantrouwen tegen dit nieuwe zilver? En vinden wij deze weer b.v. in de gestalte van pseudo-solidi van Lodewijk de Vrome³³, waarvan zulk een verrassend aantal in het noorden te voorschijn is gekomen uit een overigens aan goud arme periode? Het detailonderzoek is van node voordat wij ons een helder denkbeeld kunnen vormen.

Boeles' theorie³⁴ omtrent de datering van de Frankische en Friese fasen van Dorestad is onhoudbaar. De vroegste munten zijn vóór 640 te dateren en getuigen trouwens geenszins van Frankische overheersing. Hier spelen hem de door ons bestreden vooroordelen aangaande officiële munthuizen, muntmeesters enz. parten. Een serie gouden Madelinus-munten na 689 en tot 714 is bovendien ondenkbaar waar na 680 overal, zelfs in Frankrijk, het zilvergeld het goud verdrongen heeft. Hoe ook de lotgevallen van Duurstede zijn geweest, deze conclusies kan men uit de munten geenszins trekken.

De zo noodzakelijke detailstudie wordt bemoeilijkt door het feit dat van deze munten geen gesloten vondsten bestaan en dat zij bovendien weinig tezamen met andere wel dateerbare munten zijn gevonden. De ontegenzeggelijk vele exemplaren die bekend zijn, zijn her en der verspreid gevonden: dikwijls zijn zij van onbekende herkomst. Dit laatste geldt niet voor het grote aantal — Boeles spreekt misschien met enige overdrijving van een zestig — die in Domburg zijn gevonden. Domburg, in Romeinse tijd een belangrijke haven voor de vaart op Engeland, was opgeleefd toen de zeeweg in gebruik was, maar is daarna in verval geraakt. De hervatting van de Rijnweg bracht een nieuwe bloei; het meeste verkeer met Engeland ging de Rijn niet tot zijn monding langs, maar sloeg af naar Domburg. Typierend voor de positie van deze haven is dat er verscheidene 6e-eeuwse munten zijn gevonden, zeer vele uit Duurstede, maar geen enkele uit Maastricht.

Toch lijkt het waarschijnlijk — gezien de voor- en misschien de na-geschiedenis — dat de pseudo-Madelinus-munten niet in Duurstede, maar in Friesland zijn geslagen. Daar kende men al van oudsher een eigen muntslag die de verschillende munten die achtereenvolgens het meest gangbaar waren, imiteerde. Zo zijn er misschien al tegen, zeker na 575 Byzantijnse trientes geïmiteerd. Blijkbaar was er gebrek aan deze praktische kleine munt, terwijl er wel een grote voorraad goud aanwezig was: waarschijnlijk uit Scandinavië afkomstig en dan in de vorm van de allengs in onbruik rakende solidi. In het eerste kwart van de 7e eeuw werden de Maastrichtse trientes nagebootst; het door Boeles ontdekte type-Dronrijp. Het ligt voor de hand dat in het tweede kwart Duurstedse munten het voorbeeld waren voor de locale handwerkslieden, die voor de kooplieden de benodigde munten sloegen. Van monetarii, van bankiers en goudsmiden van allure was geen sprake in deze streek waar geen steden waren en een aparte koopmansstand ontbrak. Zeer bekwaam waren deze handwerkslieden niet: zeker waren het analfabeten. Zij stonden vreemd tegenover wezen en stijl van de Frankische munten, maar waren nog niet zelfstandig genoeg om tot een herschepping volgens eigen vormgevoel te komen, zoals in de volgende decennia zal geschieden.

Wij vermeldden reeds terloops, dat in de periode na 650 van een nieuw muntmetaal, zilver, sprake was, dat in 680 het goud definitief had vervangen. Dit fenomeen wijst niet op verarming en verval, zoals vroeger is gedacht, maar op een intensivering van het geldverkeer. Zoals oudtijds de kleine triens de grote solidus verving, zo wordt de triens op zijn beurt door een zilveren munt van geringer intrinsieke waarde verdrongen. De pseudo-Madelinus-munten geven een uitstekend beeld van

het steeds stijgende zilveragehalte in de nominaal nog gouden munt. Het munten van zilver gaat uit van het Noordzeegebied en wel van Engeland waar de zilverbijlen van de Mendips, Flintshire en Derbyshire, in Romeinse tijd zo produktief, opnieuw worden geëxploiteerd.³⁵

De zgn. sceatta (eigenlijk een denarius of penny) wordt de munt bij uitstrek van het Noordzeegebied dat op welsprekende wijze getuigt van zijn economische zelfstandigheid.³⁶ De Franken volgen dit voorbeeld na: de mijnen van Melle leveren het zilver voor hun denarii.

Ook Friesland doet met de zgn. sceatta mee en volgt, in het derde kwart van de 7e eeuw, het Engelse voorbeeld na. Maar al spoedig overtreft zijn productie de Engelse in kwantiteit en ontstaan specifieke, duidelijk herkenbare Friese typen, in eigen zeer speciale stijl. De minutieuze onderzoekingen van Hill³⁷ hebben, o.a. door het constateren van stempelkoppelingen, onomstotelijk aangetoond, dat in verschillende centra in Friesland munten zijn geslagen van eigen type. De muntvondsten van Hallum, Franeker, Terwispel en Kloster Barte (in Oost-Friesland)³⁸ leveren overvloedig materiaal, hoewel deze vondsten, daar zij uitsluitend uit zgn. sceatta's bestaan, geen aanknopingspunt voor een datering bieden. Deze munten komen tot diep in Frankrijk voor, soms in wel dateerbare vondsten.

Ook Domburg doet mee. Daar houdt men zich langer en nauwkeuriger aan het Engelse voorbeeld. De munten daarentegen zijn kleiner en onaanzienlijker, van lager gehalte zilver en vaak van verzilverd koper. Kennelijk is ook hier van locale muntslag sprake.

Waar wij dus met zekerheid weten, dat in Friesland in de 6e eeuw Byzantijnse en pseudo-Byzantijnse munten zijn geïmiteerd, in het eerste kwart van de 7e eeuw munten uit Maastricht en in het derde kwart Engelse zgn. sceatta's, daar ligt de veronderstelling voor de hand, dat in de tussenliggende periode, het tweede kwart van de 7e eeuw, Duursteedse munten zijn nagebootst. Het gros van de munten van het type Madelinus-Dorestat — die van goud via bleek goud tot zilver lopen — zal dus wel buiten Duurstede zijn geslagen en wel in Friesland.

Imitatie geldt als de beste vorm van vleierij: het pleit dus zeker voor het prestige, dat Duurstede in korte tijd heeft gewonnen, dat op zo grote schaal de aldaar geslagen munten zijn geïmiteerd en dat deze imitaties overal grif zijn aanvaard!

¹ Zie: *Cat FFS* 76-102.

² Boeles 1951.

³ Lafaurie 1958a, Lafaurie 1959-1960.

⁴ B. v. Boeles 1951, p. 513, 107-8.

⁵ Hill 1949; Kent.

- 6 Rigold.
- 7 Lafaurie 1958a; Lafaurie 1959-60.
- 8 Zadoks-Josephus Jitta 1959; Lopez. Zie ook: Dopsch. p. 492.
- 9 *Monumenta*, p. 61-71.
- 10 Prou, p. XLVIII vv.
- 11 Belfort 1758 vv., 4417 vv.
- 12 De Boone. Zie ook: Braat in *Inleiding Cat. FFS*.
- 13 Lewis, vooral p. 115 vv.
- 14 Zie: Zadoks-Josephus Jitta 1961, met literatuuropgave.
- 15 Adelson 1957; Adelson 1960.
- 16 Zadoks-Josephus Jitta 1961.
- 17 Lafaurie — Jansen — Zadoks-Josephus Jitta.
- 18 Lafaurie 1958a.
- 19 Bennema-Pons.
- 20 *De Man* 1899; *De Man* 1907; *De Man* 1936.
- 21 Kon. Penningkabinet, inv. 17423.
- 22 Dompierre.
- 23 Boeles 1951.
- 24 Lafaurie 1958a; Lafaurie 1959-60.
- 25 Lafaurie 1958a; Lafaurie 1959-60; Zadoks-Josephus Jitta 1961.
- 26 Rousseau.
- 27 Belfort 6461; 4434 vv.; 4417 vv.; 4425. Voor Chagnomiris zie ook: Lafaurie 1959-60.
- 28 Lafaurie 1958b.
- 29 Voor de handelswegen zie: Latouche p. 155 vv.; Adelson 1957; Lewis; Adelson 1960; Zadoks-Josephus Jitta 1961.
- 30 Boeles 1947.
- 31 *Cat. FFS* 98.
- 32 Boeles 1951, p. 301.
- 33 Grierson.
- 34 Boeles 1954.
- 35 Lewis, p. 139.
- 36 Hill 1950.
- 37 Hill 1954.
- 38 Hill 1954; Hill 1955.

Adelson, H. L., *Light Weight Solidi and Byzantine Trade during the Sixth and Seventh Centuries*, New York 1957 (NNM 138).

—, Early Medieval Trade Routes, *The American Historical Review* 65 (1960), p. 271—87.

Belfort A., *Description des monnaies mérovingiennes*, Paris 1892-5.

Bennema J. — C. J. Pons, The Holocene Deposits in the Surroundings of Velsen and their Relations to those in the Excavation, *Verhandeling Kon. Ned. Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap*, Geol. Serie 17,2 (1957), p. 199-218.

Boeles, P. C. J. A., Merovingische munten van het type Dronrijp en de vondst van Nietap, *Gedenkboek Van Giffen*, Meppel 1947, p. 369-84.

—, *Friesland tot de elfde eeuw*, 's-Gravenhage 1951².

—, De handel van Groter Friesland met Frankrijk in de merovingische tijd, *BGN* 8 (1954), p. 237—50.

Boone, W. J. de, *De Franken*, Amsterdam 1954.

Braat, W. C., zie *Cat. FFS*.

Cat. FFS = *Catalogus Tentoonstelling: Van Friezen, Franken en Saksen*, Leeuwarden-Den Haag 1959-60.

- Dompierre de Chaufepié, H. J., Les trouvailles de monnaies de l'année 1894, *TMP* 4 (1896), p. 65-6.
- Dopsch, A., *Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung II*, Wien 1920.
- Grierson, Ph., The Gold Solidus of Louis the Pious and its Imitations, *JMP* 38 (1951), p. 1-41.
- Hill, Ph. V., „Barbarous Radiates“, *Imitations of Third-Century Roman Coins*, New York 1949 (*NNM* 112).
- , Saxon Sceattas and their Problems, *BNJ* 26 (1950), p. 129-54.
- , Anglo-Saxon and Frisian Sceattas in the Light of Frisian Hoards and Site-finds, *JMP* 41 (1954), p. 11-7.
- , Two Hoards of Sceattas from the Province of Groningen, *JMP* 42 (1955), p. 104-5.
- Kent, J. P. C., Barbarous Copies of Roman Coins: Their significance for the British historian and archaeologist, *Limes-Studien* 1958.
- Lafaurie J., Twee 6e-eeuwse muntvondsten uit Nederland, *De Geuzenpenning* 8 (1958), p. 25-8.
- (a), Identité de coins de monnaies mérovingiennes, *BSFN* 13 (1958), p. 248.
- (b), Le trésor d'Escharen, *RN* 6e S. 2 (1959-60), p. 153-210.
- Lafaurie J. — B. Jansen — A. N. Zadoks-Josephus Jitta, *Le trésor de Wieuwerd*, *OM Leiden* 42 (1961), p. 78-107.
- Latouche, R., *Les origines de l'économie occidentale*, Paris 1956.
- Lewis, A. R., *The Northern Seas*, Princeton N.J. 1958.
- Lopez, R. S., An Aristocracy of Money in the Early Middle Ages, *Speculum* 28 (1953), p. 1-43.
- Man, M. de, Que sait-on de la plage de Dombourg? *TMP* 7 (1899), p. 85-116.
- , *Catalogus der numismatische verzameling van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, Middelburg 1907.
- , De munten, tot nu toe op en in het strand bij Domburg gevonden enz., *Archief Zeeuwsch Genootschap* 1936, p. 1-15.
- Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum Rerum Merovingicarum IV, Passiones vitaeque sanctorum aevi merovingici*, ed. B. Krusch, Hannover-Leipzig 1902 (Vita Eligii etc. I,3).
- Prou, M., *Les monnaies mérovingiennes*, Paris 1892.
- Rigold, S., An Imperial Coinage in Southern Gaul in the Sixth and Seventh Century, *NC* 6th S. 14 (1954), p. 93-133.
- Rousseau, F., La Meuse et le pays mosan en Belgique; leur importance historique avant le XIIIe siècle, *Annales de la société archéologique de Namur* 39 (1930), p. 1-243.
- Zadoks-Josephus Jitta, A. N., Problemen van de merovingische muntslag in Nederland, *De Geuzenpenning* 9 (1959), p. 13-7.
- , Vondst Midlum (Fr.) 1925, *JMP* 47 (1960), p. 94.
- , Looking back at „Frisians, Franks and Saxons“ *BABesch*, 36 (1961), p. 41.

SUMMARY

The First Coinage at Duurstede. Recent progress in the study of early-mediaeval numismatics has proved to be of the greatest importance for our knowledge of the history of the Low Countries during and after the Migration period. It should be remembered, however, that in those days the Netherlands did not yet exist. Our country was then divided into two parts by the great rivers flowing from east to west which had also formed the frontier of the Roman Empire defended by the limes. These parts had fewer contacts with each other than each of them had with the regions surrounding them. Moreover, the geographical aspect of the country has undergone a radical change since then. For instance, the coast-line was different, the Middelzee cut deeply into Friesland and the river Vecht formed a line of communication between the south and the north.

It should also be realized that, in contrast to conditions in Roman or Carolingian times, there was no question of a central authority in the Merovingian period, and therefore neither of a centrally organized coinage. The Merovingian kings struck coins when they needed them just like other official bodies and private persons.

Whenever the authorities failed to provide the coins which the population needed, private enterprise stepped in. This was no novelty, as is attested by the „barbaric imitations“ in Roman times. Towards 575 the so-called pseudo-imperial coins were struck in the towns of Southern Gaul on which the name of the town soon appeared. In this country coins were struck at Nijmegen and Tiel as is proved by the Escharen hoard (c. 600).

Apparently this anonymity was not satisfactory after all. The monetarii now come to the fore. They were goldsmiths with a reputation for reliability, and at the same time bankers, who signed their coins and consequently guaranteed them. They formed an interlocal and even international community. The travelling merchant found acceptance everywhere for the coins struck by them. In the meantime the increasing intensity of the coin circulation had caused a greater demand for coins of a smaller denomination which resulted in the gradual replacement of the solidus by the triens.

The southern part of our country through which the Franks had migrated remained permanently in their sphere. Partly because of the Anglo-Saxon migration the north formed part of the North-Sea Region which became such a strong economic and cultural unity that c. 550 the centre of activities of the Franks shifted more and more to the north. The North-Sea Region was strengthened considerably, when c. 550 the rich Scandinavian countries were cut off from Central Europe by the inroads of the Slavs and the Avars and turned from the Baltic to the North Sea. Through its geographical position Friesland was predestined to become the centre of the transit trade between the north and the south. Among other things the Midlum hoard and the oldest part of the Wieuwerd hoard bear witness to the connexion between Friesland and Scandinavia.

The coin hoards indicate the trade routes. From 550 to 590 there was a route along the sea coast, as is attested most convincingly by the Velsen hoard which is dated to 575 and which contained *i.a.* a coin of Nantes. Velsen was then situated on the sea coast and was connected with the Vecht and the Rhine *via* the IJ. Sixth-century coins found at Domburg, at the mouth of the Rhine, on Texel and especially in Friesland, provide proof of the route which this coasting trade took.

The old Rhine route continued to be used until the invasions of the Longobards in Northern Italy cut off the Alpine passes. This is proved by the oldest coins of the Escharen hoard which were struck in Cologne, Bonn, Nijmegen and Tiel. On the other hand this hoard also contains coins from Gaul and from Maastricht. These form the oldest evidence in our country for the new route from the south to the north which followed the Rhone and the Saone from Marseilles after 575 and which continued along the Meuse. Maastricht was its northernmost bridge-head, and monetarii moved to it from the different Meuse towns.

After the truce between the Longobards and the Byzantines (606) the Rhine route was reestablished and the route down the Meuse fell into disuse.

Enterprising monetarii, for instance Rimoaldus and shortly after him Madelinus, moved from Maastricht to Duurstede towards 630, which formed the junction of the Rhine route from the south, the route to England *via* Katwijk or Domburg, and of the Vecht route to the north. When c. 650 Duurstede fell into the hands of the Frisians the

monetarii withdrew. The coins struck by Madelinus, however, were so popular that they continued to be struck afterwards in his name and after his example, but in a more and more barbarized form. However, these imitations were not struck at Duurstede, but probably in Friesland. Though in this prosperous region towns, a separate commercial class, and consequently monetarii were unknown, it had known a coinage of its own before. C. 585 Byzantine trientes had been imitated there, and in the first quarter of the 7th century this had also been the case with the trientes of Maastricht (Dronryp-type).

In the last quarter of the 7th century, when silver took the place of gold as coining material, the so-called sceatta from England was to be imitated in Friesland and even to be made into a quite new native type. It seems plausible that in the intervening period the pseudo Madelinus-coins should have been struck which moreover clearly demonstrate the gradual transition from gold to silver.

PLAAT I

1—5 Merovingische trientes van: 1 Domaricus, Maastricht (gev. te Britsum, Boeles 181); 2 Rimoaldus, Maastricht (gev. in Friesland, Boeles 180); 3 Rimoaldus, Duurstede (gev. in Friesland, Boeles 120); 4 Madelinus, Duurstede (gev. te Cornjum, Boeles 121); 5 Madelinus, Duurstede (gev. te Dronrijp, Boeles 123) — Fries Museum, Leeuwarden.

6—8 Zgn. sceattas van drie typen: 6 „APA”; 7 „Stekelvarken-standaard”; 8 „Wodan-monster” — Kon. Penningkabinet, Den Haag.

1

2

3

4

5

6

7

8

